

УДК 347.96:35.088.7

АНАЛІЗ СФОРМОВАНOSTІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЮРИДИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Кожем'яко Н. В.

У статті розглянуто стан сформованості комунікативної компетентності майбутнього юриста за мотиваційним, когнітивним, діяльним та особистісним критеріями і показниками.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність.

В статье рассмотрено состояние формирования коммуникативной компетентности будущего юриста по мотивационным, когнитивным, деятельностным и личностным критериями и показателями.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность.

The article is a consideration of the state of formation of communicative competence in law students in terms of motivational, cognitive, activity- and personality-based criteria and indicators.

Key words: competence, communicative competence.

В умовах демократизації суспільства юридична освіта України диктує нові вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців юридичної галузі.

Майбутній юрист повинен постати перед сучасним суспільством як компетентний фахівець, який повинен не тільки вміти вирішувати правові питання, але й встановлювати емоційні контакти з різними учасниками спілкування, підтримувати довірчі стосунки, розуміти внутрішній світ співрозмовника і його психологічні особливості, потреби, мотиви поведінки, стан психіки, уміння слухати, змінювати стиль спілкування залежно від обставин.

Проблема формування комунікативної компетентності фахівців залишається актуальною серед учених, а саме: Д. М. Годлевська (соціальні працівники), Н. С. Назаренко (документознавці), О. О. Павленко (фахівці митної служби) та ін. Опрацьовані дослідження доводять, що комунікативна компетентність у роботі юриста займає значне місце.

У зв'язку з цим мета нашої статті вивчити стан сформованості комунікативної компетентності майбутнього юриста за мотиваційним, когнітивним, діяльним та особистісним критеріями.

Рівень сформованості комунікативної компетентності за когнітивним критерієм нами визначався за допомогою питань авторської анкети.

Студентам були запропоновані питання щодо визначення виду тактики спілкування, виду спілкування, стилю спілкування за допомогою яких були визначені основні знання комунікації (табл. 1). Так, на питання щодо виду тактики спілкування і виду спілкування лише 22 % студентів дали правильну відповідь, на питання щодо стилю спілкування 32 % студентів дали правильну відповідь.

Таблиця 1

Результати анкетування щодо основних знань комунікації

Питання	Всього студентів	%	Правильні відповіді		Неправильні відповіді	
			к-ть	%	к-ть	%
Вид спілкування	468	100	103	22	365	78
Вид тактики спілкування	468	100	94	20	374	80
Стиль спілкування	468	100	150	32	318	68

Отримані результати показали недостатній рівень знань студентів щодо основних понять комунікації.

За допомогою питань щодо розподілу часу, прийняття рішень, встановлення ділових стосунків, переконання, відповідальності визначились основні труднощі юридичної діяльності за трьома рівнями. Так, на питання щодо розподілу робочого часу студенти показали найнижчий рівень (51 %), на питання щодо переконання відповіло 42 % студентів, на питання щодо прийняття рішень – 40 % студентів (таблиця 2).

Таблиця 2

Результати опитування студентів щодо труднощів юридичної діяльності

Труднощі юридичної діяльності	к-ть	%	низький рівень		середній рівень		високий рівень	
			к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Розподіл робочого часу	468	100	243	51	140	30	85	18
Прийняття рішень	468	100	186	40	178	38	104	22
Встановлення ділових стосунків	468	100	170	36	159	34	139	30
Переконання	468	100	196	42	167	36	105	22
Відповідальність	468	100	174	37	160	34	134	29

Аналіз анкетування показує, що володіння студентами комунікативними знаннями – на низькому рівні.

Отримані нами результати переконують нас у тому, що рівень сформованості когнітивного критерію майбутнього фахівця юридичної галузі вимагає вдосконалення методів, форм і прийомів для формування комунікативної компетентності.

Встановлення рівнів сформованості комунікативної компетентності за діяльнісним критерієм було здійснено за допомогою тесту на з'ясування комунікативних і організаторських здібностей і вмінь [1, с. 300–302], і отримані такі дані (табл. 3 і табл. 4).

Таблиця 3

Результати тестування студентів на з'ясування рівня комунікативних здібностей і вмінь

Курси	Рівень комунікативних здібностей і вмінь									
	1		2		3		4		5	
	0,10–0,45 низький		0,46–0,55 нижче середнього		0,56–0,65 середній		0,66–0,75 високий		0,76–1,00 найвищий	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Всього	220	47	79	17	51	11	61	13	57	12

Таблиця 4

Результати тестування студентів на з'ясування рівня організаторських здібностей і вмінь

Курси	Рівень організаторських здібностей і вмінь									
	1		2		3		4		5	
	0,20–0,55 низький		0,56–0,65 нижче середнього		0,66–0,70 середній		0,71–0,80 високий		0,81–1,0 найвищий	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Всього	293	63	68	14	20	3	43	9	44	9

Отримані нами результати тестування на з'ясування рівня комунікативних і організаторських здібностей і вмінь було з'ясовано, що майбутні юристи не мають достатньо практичних комунікативних умінь, знань, навичок і не вміють використовувати їх у міжособистісному спілкуванні, не мають фахового досвіду, щоб

ефективно розподіляти свій час, не мають особистої організованості, самоконтролю, дисциплінованості, не розвинута інтуїція та орієнтація в складній ситуації.

Нам було важливо з'ясувати причини труднощів у юридичній діяльності.

За допомогою питань щодо недостатнього професіоналізму, слабкого юридичного досвіду, недостатньої комунікабельності, недостатнього рівня юридичних знань і вмінь нами було встановлено рівень сформованості комунікативної компетентності за мотиваційним критерієм.

За допомогою отриманих відповідей було з'ясовано, що найголовніші причини труднощів у юридичній діяльності майбутніх фахівців юридичної галузі – недостатній рівень юридичних знань і вмінь (72 % студентів), слабкий юридичний досвід (69 % студентів), недостатність професіоналізму (53 % студентів), недостатність комунікабельності (42 % студентів) (табл. 5).

Таблиця 5

Причини труднощів в юридичній діяльності майбутніх юристів

Причини труднощів у юридичній діяльності	Кількість студентів	%	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
			к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
Недостатність професіоналізму	468	100	248	53	136	29	84	18
Слабкий юридичний досвід	468	100	322	69	98	21	48	10
Недостатність комунікабельності	468	100	196	42	159	34	113	24
Недостатній рівень юридичних знань і вмінь	468	100	336	72	89	19	43	9

Результати анкетування показали, що майбутні фахівці мають низький рівень показників з усвідомлення значення комунікативної компетентності в майбутній юридичній діяльності, а також не мають зацікавленості і бажання володіти комунікативними знаннями й уміннями, не мають стійкі мотиви та цілі професійної підготовки, мають поверхове уявлення про юридичну діяльність.

З огляду на вищезазначене мотивація є одним із успіхів у навчальній діяльності майбутніх юристів щодо опанування комунікативною компетентністю.

Отже, викладачам слід проводити цілеспрямовану роботу для формування мотивації у майбутніх фахівців юридичної галузі, а саме: з формування внутрішньої мотивації, а згодом і формування комунікативної компетентності майбутніх юристів.

Рівні сформованості комунікативної компетентності за особистісним критерієм нами визначався за допомогою тесту М. Снайдера [2, с. 48–49]. За допомогою тестування було з'ясовано рівень самоконтролю у спілкуванні за рівнями: низький – 46 % студентів, середній – 31 % студентів, високий – 23 % студентів (табл. 6).

Таблиця 6

Результати анкетування студентів на визначення рівня комунікативного контролю

К-ть студентів	%	Рівень комунікативного контролю					
		0–3 низький		4–6 середній		7–10 високий	
		К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
468	100	213	46	147	31	108	23

Все це зумовлює необхідність формувати почуття моральної та юридичної відповідальності.

З описаного нами комплексу критеріїв оцінювання комунікативної компетентності та наведені вище результати констатувального експерименту дозволили нам визначити рівень комунікативної компетентності майбутнього фахівця юридичної галузі.

Більшість студентів мають низькі і нижче середнього показники з усіх критеріїв сформованості комунікативної компетентності.

Результати експерименту показали, що майбутні юристи не мають стійких мотивів та цілей комунікативної підготовки, відсутні інтереси, значна кількість студен-

тів не відчувають потреби та цінностей до майбутнього фаху. Частина студентів не вміє ефективно розподіляти свій час, не має особистої організованості та дисциплінованості, не вміє вести ділову бесіду та диспут чи переговори. У більшості студентів недостатньо рішучості, вони не володіють прийомами активного і пасивного слухання.

Вищезазначені результати експерименту свідчать, що майбутній фахівець юридичної галузі не вміє захопити й утримати ініціативу спілкування, емпатійно поставитися до клієнта або партнера, не може дотримуватися конфіденційності у роботі з клієнтом, поставити питання, переконати чи спростувати дії.

Дані опитування показали, що більша частина студентів не має практичного досвіду з професійної діяльності, не вміє брати участь у розмові, дебатах чи диспуті, не має мовленнєвого досвіду, не вміє здійснити власну презентацію.

Отже, можна зробити висновок, що рівень сформованості комунікативної компетентності в більшості студентів на низькому рівні.

Завданням формувального етапу було перевірити ефективність педагогічних умов формування комунікативної компетентності у студентів експериментальної групи (ЕГ) Київського фінансово-економічного коледжу Національного університету державної податкової служби України (м. Ірпінь) у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Слід зазначити, що формувальний етап є найважливішим у дослідженні, оскільки передбачає експериментальну перевірку ефективності впроваджувальних методичних розробок у практиці і застосування їх у навчальному процесі.

Мета формувального експерименту полягала в експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців юридичної галузі під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Результатом упровадження є цілеспрямоване формування комунікативної компетентності.

Щоб провести цей етап дослідження нами були розроблені анкети і підібрані методи, за допомогою яких ми змогли оцінити рівень комунікативної компетентності майбутніх юристів відповідно до виокремлених критеріїв та їх показників.

Для діагностики когнітивного критерію нами були розроблені тестові завдання. Для діагностики діяльнісного критерію ми розробили опитувальник, який передбачав показати ріст практичних умінь, навичок, знань і використання їх у діловому міжособистісному спілкуванні, вміти оцінити практично досягнуті результати, вміти внести відповідну корективу в юридичну діяльність. Для діагностики мотиваційного критерію була використана шкала оцінки потреби в досягненні [2, с. 10–11]; для діагностики особистісного критерію – методики на визначення комунікативної самооцінки, свідомості та самосвідомості [1].

Вони були впроваджені в навчальний процес у вивченні “Професійна психологія” для перевірки результативності педагогічних умов формування комунікативної компетентності майбутніх юристів.

Нами було сформовано дві групи: експериментальна (ЕГ – 43 студента) та контрольна (КГ – 43 студента).

На початку формувального експерименту проводилося діагностування студентів, мета якого була визначити початковий рівень сформованості комунікативної компетентності у майбутніх фахівців юридичної галузі (табл. 7).

Результати на початку формувального експерименту показали, що майбутні фахівці юридичної галузі мають низький рівень сформованості комунікативної компетентності: 75 % і 84 % опитуваних експериментальної та контрольної груп показали низький рівень когнітивного критерію і тільки 23% і 16% студентів – достатній; низький рівень сформованості діяльнісного критерію властивий низький рівень – 72 % і 88 % опитуваних; 28 % і 58 % студентів; 49 % і 42 % студентів мають достатній рівень сформованості мотиваційного критерію; 44 % і 28 % студентів мають низький рівень сформованості особистісного критерію; 51 % і 70 % – задовільний; 5 % і 2 % – достатній.

Отримані результати свідчать про те, що експериментальна та контрольна групи знаходяться приблизно на одному рівні розвиненості.

Таблиця 7

**Результати на початку формувального експерименту студентів КГ і ЕГ
щодо сформованості критеріїв і рівнів**

Критерії	Групи	К-ть студ.	%	Рівні							
				низький		задовільний		достатній		високий	
				К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
когнітивний	ЕГ	43	100	33	75	10	23	1	2	0	0
	КГ	43	100	36	84	7	16	0	0	0	0
діяльнісний	ЕГ	43	100	31	72	0	0	12	28	0	0
	КГ	43	100	38	88	5	12	0	0	0	0
мотиваційний	ЕГ	43	100	12	28	21	49	10	23	0	0
	КГ	43	100	25	58	18	42	0	0	0	0
особистісний	ЕГ	43	100	19	44	22	51	2	5	0	0
	КГ	43	100	12	28	30	70	1	2	0	0

Низький рівень розвиненості комунікативної компетентності підтвердив необхідність упровадження в навчальний процес, розроблені і теоретично обґрунтовані педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців юридичної галузі в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін, метою яких є підвищення рівня сформованості їх комунікативної компетентності.

Дисципліна “Професійна психологія” є однією з психолого-педагогічних дисциплін комунікативного напрямку, оскільки вона об’єднує знання, уміння та навички, які студенти опанували під час вивчення інших дисциплін, а саме: “Професійна психологія”, “Юридична психологія”, “Загальна психологія”, “Педагогіка і психологія”, “Соціальна психологія” та ін. Вона розвиває важливі професійні якості студентів і формує комунікативну компетентність.

Під час аналізу результатів щодо сформованості комунікативної компетентності за когнітивним критерієм було з’ясовано, що потрібен розвиток цього критерію, тому студентам експериментальної групи у вивченні “Професійної психології” слід опановувати теоретичні і практичні знання з основ поняття комунікації, а саме: процес спілкування та його складові, вербальні та невербальні засоби спілкування, спілкування як взаємодія, сприйняття у спілкуванні, ділову міжособистісну комунікацію, конфлікти у спілкуванні.

Під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін для розвитку комунікативної компетентності за діяльнісним критерієм застосовувалися такі методи: імітаційні, неімітаційні, інтерактивні і дискусійні.

Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців здійснювалося як під час проведення практичних занять, так і позааудиторних – самостійна робота студентів.

Нами було підготовлено методичні рекомендації, метою яких є представлення програми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців юридичної галузі у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Основним завданням програми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців юридичної галузі у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін є спрямування навчального матеріалу цих дисциплін на набуття майбутніми юристами знань, умінь, навичок комунікації, застосування оптимального стилю спілкування, використання методів саморегуляції емоційного стану перед і під час спілкування, на формування та розвиток комунікативних здібностей тощо [3, с. 5].

В експериментальній групі проводилися практичні заняття із застосуванням різних методів навчально-пізнавальної діяльності: ділова і рольова гра, переговори, дебати, мозкова атака, тренінг, кейс-метод. Саме в них реалізувалися компетентнісний, комунікативний, діяльнісний, особистісний підходи до навчання, що сприяло усвідомленому, вмотивованому опануванню студентами комунікативними знаннями, навичками та уміннями. Нами враховувалися особливості їх діяльності, що розвивало їх пізнавальний інтерес і який, у свою чергу, забезпечував високу активність на практичних заняттях.

Самостійна робота є однією з форм організації навчання щодо формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців юридичної галузі. Ця форма навчання розвиває у студентів самостійність, відповідальність, уміння здобувати знання не тільки під час навчального процесу, а й упродовж життя.

У розроблених нами методичних рекомендаціях ми приділили увагу самостійній роботі студентів. Завдання містили перелік питань, що необхідно було опрацювати відповідно до рекомендованої літератури; поданий орієнтовний перелік тем рефератів, які тісно пов'язані з вивченням психолого-педагогічних дисциплін [3].

Отже, усе вищезазначене сприяло більш якісному засвоєнню комунікативних знань студентів, які успішно використовували їх на практичних заняттях, що сприяло підвищенню рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців юридичної галузі під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

У кінці формувального експерименту нами було проведено діагностування студентів експериментальної та контрольної груп (табл. 8).

Таблиця 8

Результати формувального експерименту студентів КГ і ЕГ щодо сформованості критеріїв і рівнів

Критерії	Групи	К-ть студ.	%	Рівні							
				низький		задовільний		достатній		високий	
				К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
когнітивний	ЕГ	43	100	0	0	10	23	20	47	13	30
	КГ	43	100	29	67	7	16	7	16	0	0
діяльнісний	ЕГ	43	100	0	0	14	33	23	53	6	14
	КГ	43	100	20	47	13	30	10	23	0	0
мотиваційний	ЕГ	43	100	0	0	24	56	10	23	9	21
	КГ	43	100	10	23	26	61	7	16	0	0
особистісний	ЕГ	43	100	0	0	9	21	27	63	7	16
	КГ	43	100	13	30	24	56	6	14	0	0

Аналіз результатів заключного етапу формувального експерименту показав ефективність педагогічних умов, які сприяли формуванню комунікативної компетентності майбутніх юристів.

Нами був проведений порівняльний аналіз рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців юридичної галузі на початку і в кінці експерименту.

З вищезазначеного спостерігається, що в контрольній групі змін майже не відбулося, а в експериментальній спостерігається ріст комунікативної компетентності студентів.

Аналіз педагогічного експерименту дозволяє нам зробити висновок, що виклад навчального матеріалу психолого-педагогічних дисциплін повинен бути систематичним, цілеспрямованим, усвідомленим та вмотивованим.

Нами доведено, що формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців юридичної галузі залежить від дотримання педагогічних умов, що активно стимулюють навчальний процес студентів за допомогою різноманітних підходів, форм, методів, засобів навчання.

Отже, педагогічні умови формування комунікативної компетентності майбутніх юристів під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін сприяли досягненню результату, окресленого в методичному блоці, а саме, сприяли росту комунікативної компетентності студентів експериментальної та контрольної груп і їх переходу на більш високий рівень комунікативної підготовки, в процесі якої змінилися інтереси, мотивація, рівень комунікативних знань, умінь, навичок, мислення та поведінки.

Література

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : навч.-метод. посіб. / Н. Ю. Бутенко, В. М. Приходько, Н. І. Федоренко. – К. : КНЕУ, 2004. – 383 с.
2. Карелина А. А. Психологические тесты / А. А. Карелина. – М. : Владос, 2002. – 312 с.
3. Кожем'яко Н. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів : метод. рекомендації / Н. В. Кожем'яко, В. І. Свистун. – К. : ІПТО НАПН України, 2013. – 46 с.